

Daha Az Çalışarak Daha İyi Yaşamak, Bir Hayal mi?

Kuvvet LORDOĞLU*

ORCID: [0000-0002-3822-4902](https://orcid.org/0000-0002-3822-4902)

Öz: Bu incelemenin amaçlarından biri de çalışma olgusunun süre olarak azlığı veya çokluğundan ziyade, kavramın gelecekte aldığı biçimlerin sonuçlarını tartışmaktır. Çalışmanın kavram olarak insanlık tarihi kadar eski kökenleri olduğu bilinmektedir. Kavramın kökeninde işin sürekli tekrar edişine bağlı eziyet, çaba, acı ve tahakküme varan sıkıntılar ve duygular olduğu kadar, çalışana kimlik kazandıran, onu ve yaptığı işi yücelten tanımlamaları da içermektedir. Gorz çalışma kavramını kapitalist işleyiş içinde, “**Modernliğin bir icadı**” olarak tanımlamıştır. Acaba günümüz için çalışmanın aldığı biçim ve teknik bilimlerin de sayesinde “daha az çalışmak” daha iyi yaşam sağlanabilir mi? Özellikle sahip olunan teknik olanaklar artık mevcut zekâmızın bazı noktalarda yetersiz kaldığını gösterebilmektedir. Bu çalışma içinde bireysel gelirlerin azalmadan yani sadece insan olmanın gereği olarak sahip olunan bir **Evrensel Temel Gelir** desteği ile daha az çalışmayı sağlama tahayyülü üzerine bir kurgu yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Daha az çalışma, Evrensel temel gelir, Boş zaman, Yeterli gelir, Artık değer.

Is it a dream to live better by working less?

Abstract: One of the aims of this research is to discuss the consequences of the future forms of 'working' concept, rather than examining it in terms of short or long duration. The concept of working has historical roots and as old as human history. The origin of the concept expresses emotions like torture, effort, pain, and domination depending on the constant repetition of “work”, as well as definitions that provide the employee with an identity, glorify him, and his work. Gorz defined "work" as "an invention of modernity" in the capitalist process. Is it possible to have a better life by working less by benefiting from the improvement of technical sciences today? One may easily observe through the technical facilities the human being's current intelligence may be insufficient at some levels. This study has been designed within a framework that it is possible to imagine working less without decreasing individual income under the support of a “Universal

---

* Prof.. Dr., Kocaeli Dayanışma Akademisi.

Basic Income” which is the necessity of living as a social human being.

Keywords: Universal Basic Income, working less, leisure time, sufficient income, plus value.

Giriş

Mevcut başlığın iki farklı ögeyi birleştirmeye çalıştığı görülüyor. Bunlardan ilki daha az çalışma fikri somut olarak çalışmanın azaltılması ile birlikte boş zamanın artması anlamını taşıyor. Yani boş zaman olgusunun daha iyi bir yaşam için gerekli olduğunu bir durum olarak yansıtıyor. Öte yandan daha iyi yaşamak fikri ise sadece boş zaman gibi somut bir argümana dayanmadığı noktalarda öznelliğe çok açık bir kavram olarak karşımızda duruyor.

Bizim bu yazı ile tartışmaya açmak istediğimiz daha iyi yaşama tahayyülünü, mevcut verili çalışma koşulları altında, çalışanların daha fazla boş zamana, beraberinde daha fazla eş gelire, daha doğru bir deyişle ve elbette daha fazla bir refah düzeyine ulaşma çabalarını içeren genel bir durumu ifade etmek için kullanmayı denedik. Meramımızı aktarmadan önce, daha iyi yaşamının daha az çalışarak da mümkün olmasına ilişkin gelecek tasavvuruna dair inancım olduğunu belirtmeliyim.

İnsan olarak dünyaya gelmek ve çalışma düşüncesi arasında mevcut ilişkinin bir hayli eski tarihi var. Çalışma düşüncesi ile ifade edilmek istenenlerin varlığımızla yani bize ait öze yönelik bulunmasının mutlaka bir nedeni olmalı. Büyük bir olasılıkla kendimizi insan olarak diğer canlı varlıkların üstünde gören yani benmerkezci bir anlayışı büyük ölçüde benimsemişiz. Bu benimseyiş diğer canlılarla karşılaştırdığımız da onlardan daha üstün bir akıl ve zekâ düzeyine sahip yaratıklar oluşumuzun muhtemelen doğrulanması anlamını taşımaktadır.

Böylelikle merkeze insanı koyduğumuz andan itibaren, ardından gelen bütün olguların aynı parantez içinde değerlendirilmesini de kabul etmiş oluyoruz. Human yani insan kavramının özünde yatan, “ölüsünü gömen” canlı kavramı da dahil olmak üzere diğer canlılara yönelik üstünlük duygusu, eşitliği ve kıyaslanmaları ortadan kaldırmakta ve bütün insanlığı tek bir çatı altında ve kategorik olarak bütünleştirmekte. Bilinen dünya içinde diğer canlıların olması ve onları zekâ yoksunu olarak gören “üstünlük” anlayışı ile geldiğimiz noktada doğal hayatı ve içinde yaşayan canlı türlerini yani sınıflandırmaya göre “vahşi” türlerini gezegenden büyük ölçüde silmeyi olmasa da azaltmayı “başarmıştır.” Başlangıçta 5-50 Milyar olan canlı bitki ve türünün günümüzde 40 milyon canlı türüne kadar azalması bunun bir kanıtı olmalı (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/vahsi-hayvan-sayisi-hizla-azaliyor/115356>).

Çalışma kavramı da bu bağlamda insana bağlı değerlendirilerek bu kavrama ilişkin çeşitli tanımlamalarda ölçüt olarak insan ele alınmıştır. Ölçü ister süre, isterse bedel, istenirse robotlar olsun, tek ölçüt insan olmaktadır. Nitekim öznenin insana bağlı olduğunu ve buradan yola çıkıldığı hiç göz ardı edilmeden, çalışıldı, yeni işler

yaratıldı, tembellik edildi, yüceltildi, sadece bir sınıfa ait düşünülürdü, kutsal sayıldı, çalışmayanlar hor görüldü aşağılandı, çalışan ve çalışmayan sınıflar olmak üzere gruplandı, üzerine kuramlar üretildi, her dönem bu kavram üzerinde çalışmalar yapıldı.

Özetle çalışma ve iş sadece insana özgü bir kavram seti olarak tasarlandı, düşünülürdü ve büyük ölçüde kabul gördü. Dolayısı ile biz de bu noktadan hareket etmeye zorlanıyoruz. Öte yandan çalışma ve buna bağlı iş, emek, emek zamanı ve emek değeri gibi kavramların her birinin içerikleri anlam bakımından farklı soyutlama düzeylerinden oluşmaktadır. Çalışma kavramı ile ekonomik anlamda ifade edilmek istenen gerçekleşen eylemin ürettiklerinin değeri ile bunun gerçekleşmesi için tüketilen emeğin niteliğine ilişkindir.

Burada klasik sayılabilecek bir karşılaştırma yaparsak, birey ürettiklerinin değeri ile başka metallerin değerini karşılaştırıp, değerler arasındaki farkın kendi lehine sonuç vereceğini düşünüyor ise, o noktaya kadar çalışma eylemine devam edebilecektir. Fark kalmıyor ya da negatif bir değer alıyorsa, rasyonel karar vereceğini umduğumuz bireyin çalışmaktan vazgeçmesi gerekir. Özetle ve basit anlamda çalışma sonucu elde edilen metallerin değeri ile elde edilen gelir, diğer metallerle değişimi sağlayabilmeli, yani çalışanın çalışma sonucu bir değişim değerini elde edebilmesi ilk etapta onun çalışma kararı için önem taşıyacaktır

Öte yandan çalışma kavramının bazı dillerdeki özü itibarı ile eziyet, sıkıntı ve zahmet ile ifade edilir oluşunun dikkat çekici bir nitelik olduğunu düşündürüyor. Nitekim bu kavramın birçok dilde ifade edilmesinin benzer ortak özellikleri bize sanki çalışmanın aslında evrensel bir niteliği olduğuna dair ipuçları vermektedir. Eski Yunancada çalışmak “dulos” yani köle sözcüğünden türetilmiştir. İngilizce “work” kelimesi çekiçle dövülmüş anlamına gelen bir fiilin eski çekilmiş biçimidir (K. Emiroğlu 2019: 503). Fransızca çalışma kelimesi dönme dolaptan su çeken hayvanların bağlı bulunduğu demir çubuktan “tripalium”dan türetilen bir kelime olan travail ile ifade edilmektedir. Oysa diğer dillerden farklı olarak kullandığımız Türkçe de ise kelime eziyet ve sıkıntıdan ziyade güreşmek, vurmak, sallamak anlamına gelen bir kelimedenden türetilmiştir. Bu sözcüğün Orta Asya Türk kökenli toplumlarda ve Anadolu halk ağzında çalışmak “işlemek” sözcüğünün yerini alması 15. Yüzyıldan başlayarak 20. Yüzyıla kadar tamamlanmış bir süreç olduğunu görmekteyiz. Ayrıca daha ilginç hırsızlık ve bir müzik aletini kullanmak gibi kelimelerle yan yana farklı anlamlarda kullanılması da “çalmak” eylemin durumunu açıklaması açısından Türkçe içinde rastlanmaktadır (Emiroğlu, 2019: 503-504).

Etimolojiden ayrılıp çalışma kavramını biraz açmayı denersek, çalışma özünde bir eylem biçimini ifade ederken, kişiye verdiği ve eklediği katkılar üzerinden bir düşünce sistematığının önsel -a priori- kabulüne dayalı olduğunu düşünüyorum. Bu katkıların benlik, kişilik, mesleki statü, tatmin gibi ölçülebilmesinin güç ve değerler aktarmasının yanı sıra oldukça sıradan biçimde bireye gelir gibi somut ve yaşamını sürdürmesine kolaylık sağlayacak unsurları da eklemektedir. Belki de bu noktadaki temel varsayımın “çalışma” ile gerçekleşen

durumunun bu eylemi ifa eden bireylere mutlaka bir biçimde katkı sağlayacağı olgusudur. Bu katkının kimi zaman gelir biçiminde olabileceği gibi, bazı hallerde prestij, statü ya da kendine güvenini arttırmak, toplumla bütünleşerek kişiliğini geliştirmek, topluma değer katarak mutlu olmak vb. ücret dışı beklentiler gibi farklı soyut biçimlerde gerçekleşmesi de mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda çalışma olgusunun bireylere sağladığı katkının az ya da çok olması ya da bireyin performansı ile ilişkili kalmasına ilişkin ölçüm sorunları ayrı bir çalışmanın konusu olabilir. Dolayısı ile burada ele almayı düşünmedik.

Özetle biz çalışma ve buna ilişkin kavram ve eylemleri insan türüne has özellikler olarak görüp, tarihsel dönemlere göre farklı değerlendirmeler ve anlamlar vermeye başladığımız anlaşılıyor. Belki de değişen özellikler verip, adeta bizim “olmaz ise olmazımız” haline getirmişiz.

Eski Yunan dönemi çalışmayı ve başkaları için iş yapmayı hür olmayan vatandaşlara ait bir iş olarak görürken, feodal dönem sonunda çalışma ve iş kavramlarının anlamı özgür bireyler için daha anlamlı bir yere oturmaya başlamış hatta kutsal sayılabilecek biçimde zihin dünyamıza dinlerin de etkisi ile yerleşmeye başlamıştır.

Oturan, çalışmayan, zihni ve fiziki bir emek sarf etmeyenlerin toplum içinde hiç bir hakkının bulunmayışının dini ve toplumsal gerekçeleri her dönem hazırda tutulmuştur. Buna ilişkin sözler üretilmiştir. O kadar ki, Güney Amerika'nın İspanyol egemenliğine girişi esnasında İspanyol komutan Cortez yılda sadece iki-üç ay çalışan İnka'lı yerliler için “yerli gibi miskin” kelimesini kullanmış, daha sonraki dönemde çalışmayanlar için bu deyim kullanılmaya devam etmiştir. Anlaşıldığı gibi 14. yüzyılda bile çalışma ve çalışmanın süresi ve biçimi dikkate değer biçimde yüceltilmekte idi. Bu yüceltmenin sanayi devrimi esnasında artarak sürdüğü ve günümüzde ise sınıf mücadeleleri ekseninde çalışma sürelerinin daha insani sınırlara çekilmesi yolundaki mücadelelere rağmen çalışma ve buna bağlı kavramların özünde hala kısmi bir kutsallığın sürdüğüne dair çeşitli örnekler bulunmaktadır.¹

Oysa M. Sahlins “Zenginliğin ölçütlerinden biri boş vakit ise iş denebilecek uğraşlara günün en fazla dört beş saatini veren, vakitlerinin çoğunu eğlenmeye ve dinlenmeye ayıran bu göçebe topluluklar hepimizden daha zengin sayılmaz mıydı?” sorusunu sorarak farklı düşünme yolunu bize açacaktı (M. Sahlins, 2010: 20-48.).

Bu bağlamda çalışma ve buna bağlı kavramların önemi azalmasa bile çalışanların kendilerine daha fazla zaman ayırma yönündeki taleplerini boş zamanlarının artışı ile birlikte değerlendirmek bu yazının ana temalarından biri olduğu için bu noktadan başlamak gerekiyor. Çalışma ile ifade edilmek istenen kavramların hemen hemen tümünün zamana ve mekana bağlı olarak hızlı bir değişim içine girdiklerine dair ciddi gözlemler bulunmaktadır. Esnek ve güvencesiz

¹ Bu konuda gerek yaşayan Türkçe dilinde gerekse yabancı dillerde kullanılan çalışma lehine üretilen sözcükler, çalışmayı meşrulaştırır iken, tembelliği mahkum eden ifadelere yer vermişlerdir. “çalışan demir ışıldar” gibi ...

çalışma sistemleri, uzun çalışma süreleri, işçi devir hızlarının çok hızlanması, sendikası ve kayıtsız çalışma gibi birçok unsur hızla değişti. Beraberinde artık çalışma yaşamına giriş ile başlayan ve emeklilik ile sona eren bir çalışma düzeni giderek daha az sayıda çalışan için söz konusu olabileceğine dair belirtiler olarak gözüküyor.

Çalışma ile ifade edilmek istenenlerin değişime uğraması onların öznesi olan çalışan bireyi de önemli ölçülerde etkileyecektir. Özellikle çalışanların zihinsel faaliyetlerin artışı sayesinde çalışmanın özünü oluşturan fiziksel emeğin niteliğini basit soyut emekten zekâ, bilgi ve belki de hayal gücünün bile planlanmasına kadar gidebilecek oldukça farklı bir çalışma kombinasyonlara doğru yöneltti. Elbette fiziksel ve düşünsel emeğin de çalışma kavramı ile aynı düzlemde ele alınması gerekir.

Günümüz açısından çalışma ve bağlı kavramlar için durum hayli karmaşık bir süreci barındırmaya başladı. Örnek olarak şunu verebiliriz; artık çalışan bireylerin emeği ile gerçekleşen **“çalışma”** ile onların verilen işleri eksiksiz ve tam olarak yapmalarından daha çok, onların ayırd etme, fark yaratma, sorunları tanımlama ve onlara çözüm üretme yeteneklerini eşgüdümlü olarak kullanma potansiyelleri olarak algılanmaya başlandı. Bu çalışma kavramının içeriğindeki önemli olan bu değişimin, bireylerin emeğini A. Gorz'un deyişi ile “maddesiz” hale gelişindeki en temel unsurlardan biri haline getirdi (A. Gorz, 2011: 14). Emeğin maddesiz hale gelişinde ki temel argümanın daha sonraki sayfalarda açıklanacağı ve referans verileceği gibi, ücretli emeğin ortadan kalkışı ile bireyin kendi kendinin girişimcisi olmasını çalışma ve çalışma dışı zaman sınırlarının ortadan kalkışını ifade edebilmektedir.

Kendi içinde çalışan bireyin ne zaman çalıştığı ne zaman çalışmadığının belli olmayışı ve kendi işinin sahibi oluşunun çalışma ve çalışma dışı zaman kavramlarının önemini hemen azaltmasa bile farklı hale getirdiğini tahmin edilebiliriz. Buradan ücretli emeğin ortadan kalkışı gibi bu gün için hayli provakatif bir öneriden söz eden Gorz'un işsizliğin de buna bağlı olarak kalmayacağı gibi bu gün için hayali sayılabilecek bir duruma işaret ederek, iş aramak yerine bireyin kendi yeteneklerini arttırma eyleminden ya da bir ölçüde yeni yetenekler kazanma işinden söz eder.

Bu yönü ile çalışma ile çalışma dışı zaman arasındaki farkın ortadan kalkacağı, yani her şeyin yani yaşamın bütünü ile ekonomik bir faaliyet haline dönüşeceği bir dünya içinde her şeyin metalaşmasının getireceği tuzaklardan kurtulmanın yolunu Gorz bireyin kendi kendine iktisadi bir zorlama olmadan üretmesinde veya hiç bir şey üretmese bile bir yaşam gelinine sahip olarak anlam bulan ve bu anlamda bilgiye ve kültüre sınırsız erişimi ile açıklamaktadır. Satılacak veya satın alınabilecek hiç bir değer üretmeyen bireyin yaşam gelinine sahip olmasının bu bağlamda değer kavramının da içinin boşalmasına katkı sağlayacağını düşünür (Gorz ,2011:23).

Daha az çalışmak ve nedeni;

Çalışma ve bunun zıddı olan boş zaman kavramları ve bu zaman dilimleri içinde yapılanlar bize çalışma kavramının neleri içerdiğini de aktarmaktadır. Spor yapmak, dans etmek veya resim yapmanın daha çok boş zaman faaliyeti olarak kabul edilmesi buna karşılık ders çalışmak, bir büro işini yapmak veya toprağı ekip biçmek farklı türden algılayışları ortaya koyar. Gerek çalışma gerekse boş zaman içinde yapılanların özgürce yapılabilmesinin bireylerin tercihi içinde olması gerekir iken, bir zorunluluğa bağlı kalması çalışmanın ve içerdiği tüm anlamların yüceltilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünce çalışmayı her şeyin merkezine oturtan bir anlayışın reddini savunan Marksist, Keynesçi, Feminist, Siyah milliyetçi ve anarşist düşünürlerden ilham almaktadır (N. Sircicek-A. Williams 2015: 158). Özetle zorunlu çalışmadan kurtulmak yaratıcı ve boş zamana dayalı olarak tanımlanan işleri yapmak ve kapitalizm sonrası topluma geçmek “daha az çalışmanın” gerekçesi olamaz mı?

Bu bağlamda daha fazla kendimize zaman ayırmak daha fazla aylıklık etme anlamını taşımaması gerekir. Bu noktada “niçin daha az çalışma” sorusuna yanıt olabilecek farklı politik ve ekonomik gerekçeler vardır.

Daha az çalışmanın bireyi daha fazla özgür kılması dışında da bazı ekonomik ve sosyal gerekçeleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de insanların ve işlerin sınırlı olması, daha fazla çalışmanın olması ile bazı çalışan bireylerin istihdam dışı kalmasına yol açabildiği düşüncesidir. Öte yandan, M.Sahlins ‘in aktardığı biçimde “kıt kaynakların olduğu bir coğrafyada bile çok az çalışma ile bir bolluk ekonomisi içinde yaşayan toplumlar bulunmaktadır. Şayet zenginliğin ölçütlerinden biri boş zaman ise bu göçebe topluluklar hepimizden daha zengin sayılmaz mı” sorusu sorulmaktadır.

Belki de bazı insanların daha yoğun biçimde istihdam edilmeleri yani onların daha az özgür olmaları karşılığında diğerlerinin işsiz kalışının bir nedeni ortaya çıkmaktadır.² Elbette işsizliği tek bir nedene bağlı olarak açıklanması zorlaşma olacaktır. Ancak işsiz sayısının artışında fazla süreli çalışmanın önemli bir etkisi bulunmaktadır.³

² Çalışma sürelerinin artışı ile işsizlik arasında kurulan ilişkide çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Özellikle yeni teknik olanaklar bir işçinin çok sayıda işi bir arada yapmasına imkan tanıırken, iş yükü artışı yükselmekte ve yeni işçiler istihdam edilememektedir. Sanayi ve hizmetler sektörlerinde her alanda olmasa bile birçok alt sektörde işin niteliği işin parçalanmasına izin vermesine rağmen sermaye kesimi işçilikten tasarruf etmeyi daha öne aldığı için yeni istihdam alanı açılmamaktadır. “Çalışmanın arttırılması bizim için bir gereklilik haline geldi. Her yeni makine alt üst ettiği özel sanayi dalında çalışan işçiler arasında belirli bir sefalet neden olacak, bir çoğu vasıflı işçi konumundan vasıfsız işçi konumuna düşecektir.” William Morris **Faydalı işler, Faydasız uğraşlar**, aktaran : M. Aslantunali (2019) , **Teknopolis**: 311.

³ Özellikle kullanılan yeni tekniklerin işgücü piyasası içinde istihdamın gerilemesine yol açtığına dair birçok inceleme bulunmaktadır. Bu incelemelerin bir anti tezi de yeni tekniklerin yeni istihdam yaratacağına ve çalışma sürelerini kısaltacağına dair olmaktadır.

“Daha az süreli çalışma” nedeni sorusuna verilen ikinci yanıt ise, çalışma sonucu üretilen metallerin toplam ihtiyaçlardan daha fazlaca üretilmesi ile mevcut kaynakların gereksiz tüketimini ortaya çıkabilmektedir. Burada yapay ihtiyaçların yaratılması ve buna uyarlı arz mekanizmasının kurulmasında Kapitalist mekanizmalar işlemektedir. Bu bağlamda bir yenilik içermeyen sadece yeni bir ihtiyaç oluşturmaya yönelik olan birçok meta piyasaya sunulur.

Sonuç olarak daha az çalışma ile iki temel makroekonomik etki karşımıza çıkacaktır. İlki çalışanların daha az çalışarak yeni istihdam imkânı yaratmaları, ikincisi de mevcut kaynakların daha efektif kullanımı yani belirli ölçüde kaynakların tasarrufu sağlanmış olur. Bu durum küçülmenin gerekliliği hatta zorunluluğu fikri çerçevesinde gezegenin doğal kaynaklarının sınırlılığı karşısında ekonomik büyümeyi ve tüketimi esas alan bir modelin sürdürülebilirliğinin bulunmayacağı ilkesini öne çıkarmaktadır (Latouche 2018: 16).

Öte yandan sözü edilen yeni tekniklerin kullanılması, Marx’ın işaret ettiği sermayenin tekelleşme sürecinin şirketler düzeyinde devleşmesi, pazara hâkimiyeti böylelikle metallerin daha hızlı ve daha kolay ulaşılır hale gelişinin kapitalist işleyişin mantığına son derece uygun bir iklimi yaratmaktadır. Üstelik rekabetin olduğu kapitalist pazar içinde ne kadar ucuz, kaliteli ve çeşitli mal üretirseniz o ölçüde pazara hakim olma şansınız yükseliyor. Kaldı ki ürettiğiniz metallerin tümünün somut mallar olması da gerekmiyor. Fikri mülkiyet haklarının da alınıp satıldığı kapitalist dünyada isim hakları, patentler ve benzeri birçok zihin dünyası eserlerinin bir bedel ödmeden bunlara erişimin son derece sınırlı kaldığı bir sistemin yerleştiğini görmekteyiz.

Çok tekrarlandığı için adeta doğru olduğu düşünülen bir başka argüman da yeni kullanılan teknikler sayesinde çalışanların daha fazla boş zamana sahip olacağı daha az çalışacağı makinelerin kendisi yerine işleyeceği bir yöntemi sağlayacağıdır. Özellikle robot teknolojisindeki gelişmeler kirliliği pis ve tehlikeli kabul edilen işlerin robotların yapacağı, işçilerin keyifle bunları seyredeceği hayalini pazarlamaktadır. Robot teknolojisindeki gelişmelerin bu bağlamda gitmesine rağmen çalışma hayatında görülen gelişme işçilerin çalışma yükünün daha arttığı hatta bunların üstüne bir de işsizlik baskısının eklendiği, bu yolla ücret üzerindeki baskıların daha da arttığı bir dönemi göstermektedir.

Beklenen ve arzu edilen düşük çalışma saatleri bazı işçilerin iş yükünün artışı olarak geri gelmiştir. Bir benzetme yaparsak, Batı Avrupa’da 35 saatlik iş haftası uygulamasının işyerinde çalışan kadınların aleyhine, onların ev içindeki çalışma sürelerini arttırması gibi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Sadece çalışma süresi olarak değil kullanılan yeni tekniklerin yapılan işleri daha kolay hale getirdiğine dair bir argüman da bulunmaktadır. İşlerin kolaylaşması

Gerçek durumun bu iki tezin de etkili olduğu yeni olgulara açık olduğu ifade edebilmektedir. Nitekim, 1970’lerin başından beri kullanılan ATM’lerin artması banka memurlarının sayısını azaltmadı. Hatta biraz artırdı. M. Aslantunalı: 314.

ve rahatlamasının da çalışanlar üzerinde yükün azalması anlamına geldiği düşünülür. Ancak durumun tam tersi sonuçlar verdiğine dair kanıtlar bulunmaktadır.⁴ İşyerlerinde stres, çalışanların kendi aralarındaki rekabeti özellikle çalışan sayısının yüksek olduğu işyerlerinde ciddi sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu konuda işyeri hekimlerine ait raporlar bu konuyu teyit etmektedir.

O halde niçin daha az çalışma sorusunu çalışan açısından yani bireysel temelde tartışmak da mümkündür. İlk çalışma ve çalışma ile yapılan işin kişi üzerinde yarattığı sıkıntı ve ıstırap bu olgunun azaltılmasını haklı kılabılır. J. Budd bu durumu açıklarken ana akım iktisat düşüncesinin çalışmayı, faydayı azaltan bir şey olarak gördüğünü ve çalışmanın ıstırap oluşturan olan kısmı olarak ifade eder (J. Budd 2016: 161). Boş zaman ile çelişen çalışma zamanının bu bağlamda faydayı azaltacağını sadece bazı mal ve hizmetleri satın alabilmek için katlanılan bir maliyet olarak gördüğünü ifade eder.

Gerçekten çalışanın yaptığı işe bağlı olarak çalışmasının kendisine bir sıkıntı ve yük getirmesi ardından bir boş zamana ihtiyaç duyulmasını çalışma ile ilgili eylemin evrensel bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Her çalışma zamanı ardından bir dinlenme zamanının gelmesi, buna karşılık her boş zaman ardından bireylerin çalışmaya başlamaları fiziki bir ihtiyaçtan kaynaklanmamaktadır.

Bu durumda çalışmayı süre olarak daha azaltan bir dönüşümün insan yaşantısı ile uyumlu olduğunu düşünmek mümkündür. Çalışma süresi konusunda haftada 20 saatten fazla çalışmanın hiç bir ekonomik gerekçesi olmadığını çünkü yaratıcılık ve konsantrasyon için bu sürenin altında çalışmak gerektiğine işaret eden A. Gorz (A. Gorz 1994 aktaran: P. Fleming 2017: 239) gerçek durumda bunun tersine geliştiğini görecektir kadar yaşamıştı. Haftalık yasal çalışma sürelerinin çok üzerinde çalışan işçilerin olduğu Türkiye’de çalışmanın kavramsal olarak da felsefi olarak da yüceltildiğine tanık olunmaktadır.

Çalışmanın ve üretkenliğin artışı paralel olarak yükseldiği zaman ortaya çıkan tablo çalışan birey açısından daha az boş zaman ve daha az bireysel faaliyet anlamına gelecektir. Belirli sınırlar içinde daha fazla çalışmanın meta üretimini arttırmayı beklenir. Özellikle verimlilik artışının sağlandığı alanlarda sınai ve ticari olarak beklentiler yükselecektir. Ancak yükselen kitlesel üretimin beraberinde ortaya çıkabilen pazar bulma sorunu yarattığı için üreticiler arası rekabetin en temel sorunu maliyetleri aşağıya çekebilme için bir yarış içinde olmalarıdır. Bu olgu beraberinde çalışan maliyetleri üzerinde baskıyı arttırmakta yani ücretlerin baskılanmasını sağlamaktadır. Daha fazla çalışma ile daha fazla **kitlesel** bir üretim sağlanırken, alım gücünün düşüklüğüyle bu metaların üretimini de dengeli bir biçimde dağıtılamadığı için bir ülkede örneğin tereyağ dağları oluşurken bir başka

⁴ İş yükünün azalması veya artması yapılan işlerin niteliğine göre değişmektedir. Ancak özellikle burada söz edilen iş yükü tekrar eden rutin işler için değil, daha çok sayıda karar vermek gerektiren işler açısındandır. Daha fazla zihinsel faaliyet gerektiren işlerde yük artabilirken, tekrar eden ve rutin işlerde otomasyon sayesinde daha az kişinin çalışmasını gerektirecek hale dönüşmekte, ancak işin denetlenmesi nedeni ile yük artabilmektedir.

ülke açıklık sorunu birlikte ortaya çıkabilmektedir. Özetle kapitalist iktisadi düzen piyasa kuralları içinde müdahaleyi reddettiği ve planlamayı öngörmediği için üretim fazlası ile üretim kısıtlı bir arada gerçekleşebilmektedir.

Yukarıda bir ölçüde açıklanmaya çalışılan “Daha az çalışma fikri” bütün bu olumlu sayılabilecek argümanlara karşı zihinlerin arka planının da daha az çalışma yani süre olarak da daha az çalışmanın daha az geliri ve bağlı olarak daha düşük refah seviyesini çağrıştırmaktadır. Çünkü çalışma karşılığında alınan ve çoğunlukla bir “ödül” olarak değerlendirilen gelirin çalışma süresi azaldıkça azalması beklenen ve çoğunlukla kabul gören bir anlayışı anımsatır. Bu nedenle tepkisel olarak reddedilme eğilimi taşımaktadır. Bu bağlamda ana akım iktisat düşüncesi de bireyin geliri ile çalışma süreleri arasında bir noktaya kadar pozitif bir ilişki kurmuştur. Yukarı doğru kıvrılan emek arz eğrisi, ücreti yani geliri de emek arzının yani çalışma sürelerinin bir fonksiyonu olarak değerlendirmiştir. Diğer koşullar sabit kaldığı takdirde çalışma süresinin azalması yani emek arzının düşürülmesi hem süre açısından hem de gelir açısından bir azalmayı karşımıza çıkartır. Bu perspektifin dışında daha az emek arz edilirken gelir seviyesinin düşmemesi için bu azalmayı telefi edecek bir gelir unsuruna ihtiyaç bulunmaktadır. İşte burada temel sorun bu gelir kim tarafından yaratılacak nasıl aktarılacak.

Daha iyi yaşam neden?

Yaşam kalitesinin yükselmesinin her toplum içinde bireyler için önemli bir unsur olduğunu biliyoruz. Daha iyi bir yaşam ile ifade edilmek istenen olgu aynı zamanda bir kıyaslamayı da beraberinde getirmektedir. Bu karşılaştırma farklı toplumlarla, farklı sınıfsal kategorilerle ve farklı zamanlar içinde yapıldığı zaman yaşamın içindeki ekonomik ve sosyal yöndeki değişimleri anlamlandırmak mümkün olmaktadır.

Genel olarak bireylerin çalışsın çalışmasın daha iyi bir yaşama ulaşmak için temel aldığı argümanlardan biri de elde ettiği gelir düzeyi ile ilişkilidir. Bu gelir düzeyi o kişinin aynı zamanda yaşam seviyesinin belirlenmesinde etkindir. Yani beklentiler daha çok gelir seviyesinin yükselmesi ile yaşam düzeyinin yükselmesi arasında pozitif bir ilişkiye işaret eder. Öte yandan ele edilen gelir düzeyinin düşüklüğüne rağmen yaşam kalitesinin yüksek kalabildiği o bireylerle yapılan görüşmelerde anlaşılmalıdır. Bu şartıtcı gelen olgu farklı örnekler açıklanabilir. Örnek verilirse; toplumsal gelir dağılımının adil olmasını sağlayan unsurlar, başta vergileme adaleti, kamusal harcamaların ve hizmetlerinin eşit ve ücretsiz dağılımı ve buna benzer unsurların düşük parasal gelir ile yüksek yaşam memnuniyeti sağlayabilmesi mümkün olabilmektedir.⁵

⁵ Özellikle eski Sovyet cumhuriyetlerinden kapitalist ülkelere gelen göçmenler daha sonraki yapılanma karşısında bu kıyaslamayı çok açık bir dille ifade etmektedirler.

Ancak bu arada yaşam seviyesinin sağlanmasında en temel unsurlardan biri olan gelirin ise yeterli ve garanti altında olması gerektiğini eklemek gerekir.⁶ P.Fleming buna “Yaşanabilir artı ücret” demektedir, çalışanın toplumda ne işi yaparsa yapsın en az asgari bir tutarı alması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca en yüksek garanti edilmiş gelirle en düşük arasındaki oranın üç katını aşmaması gerektiğini açıklar. Bu noktada en üst ile en alt arasındaki ücret farkının bu ölçüde az olmasının çalışanları çalışmaktan alıkoyacağı düşüncesine karşı da yapılan iş ile geliri arasında hiç bir parasal bağlantı olmadığını anlaşılmamasını istemektedir. (P. Fleming 2017: 236)

Yapılan işlere yönelik olarak ödenen ücretler vb. gelirler bize bu eyleminin karşılığı olduğunu yansıtmaktadır. Yani ücret çalışmanın ödülü olarak verilen bir meblağ olarak yansıtılmaktadır. Oysa bu durum ücretin ideolojik rolünün göz ardı edilmesini sağlayan bir maske gibidir. Emek sahibi olarak çalışan herhangi bir mal veya hizmet üretimini gerçekleştirdiği zaman aldığı ücretten daha fazlasını o ücreti verene aktarmaktadır. Bu fazla üretim Marxist literatürde “Artık Değer” olarak adlandırılmaktadır. Artık değer ne kadar artarsa çalıştırmanın kar oranı da o ölçüde yükselmiş olacaktır.⁷ Çalıştırana ise artık değerini arttırmak için işçiyi daha fazla sürelerde çalıştıracaktır. Daha fazla çalışma süresi daha fazla kar anlamına gelmektedir. Çalışan herkesin bu esnada yaratılan artık değere farklı düzeylerde katkısı olacaktır. Az çalışan az, çok çalışanın çok daha fazla katkısı gerçekleşecektir. Toplam artık değer ise toplumsal servet olarak kapitalist işletme tarafından genişlemeye devam edecektir. Bu noktada belki de toplumsal servete çalışanların katkısının ne olduğunu ölçebilmek mümkün değildir. Hatta Stunding “Bu noktada toplumda herhangi bir kimsenin zenginliği onun kendi çabalarından ziyade atalarımızın çabalarının sonucudur. Kimin atasının daha az veya daha çok katkıda bulunduğunu bilemediğimiz için bizler bize teslim edilen avantajları eşitlemeye yönelmeliyiz” demektedir (G. Stunding 2017: 312). Elbette bu katkıda sermaye sahiplerinin de payı bulunmaktadır. Ancak yaratılan toplumsal servetin bir bölümünün Gorz’un deyimi ile ‘ortaklaşması’ için her bireye garanti edilmiş bir yaşam geliri sağlanmalıdır. Bu gelir toplumsal servet üretimine katılır ya da gereken imkanlara sahip olunursa katılabilmek için verilen bir gelir garantisidir. (Laurent Guilloteau’dan aktaran, A. Gorz 2011: 72) İşte tam bu noktada gelir garantisi “Temel Gelir”, “Vatandaşlık Geliri” gibi benzeri tanımlarla sosyal politika literatürüne girmiştir. (E. Ö. Ünlü 2017: 123-165)⁸

⁶ Gelirin **yeterli** olması gibi bir kavram soyut bir anlam ifade etmesine rağmen burada ifade edilmek istenen yeterlilik “ölçülebilir, ya da değiş tokuş edilebilir olmayan için servetlerin yaratıcısı bir başka ekonomiyi işaret etmektedir.” (Gorz, 2011: 70)

⁷ Emek gücü kavramı ilk kez Marx tarafından kullanılmıştır. Emek gücünün üretim sürecinde yarattığı ürün piyasada meta olarak adlandırılır. Ona göre meta kullanım değeri ve değişim değeri taşıyan “şey” olarak değerlendirilmiştir. Şayet bir meta kullanım değeri taşımaz ise değişim değeri de ortaya çıkmazdı. Buradaki sorun kullanım değerinin ölçülemezliğidir. (A. Arslan “Çalışma İdeolojisi “ 2018: 33-35)

⁸ Temel gelir savunusunun en önemli unsurlarından biri tüm vatandaşları kapsayan bir

Daha iyi bir yaşam seviyesine ulaşmak için beklentiler, çalışanların sınıfsal özelliklerine göre farklılaşmasını beraberinde getirmektedir. Ancak sınıf farklılıklarına rağmen gelir seviyelerinin yükselmesi yaşam kalitesini olumlu etkileyen bir unsur olarak kabul edilebilir.

Gelirin ise yeterli ve garanti edilmiş bir düzeyde olması ve düzenli olarak ödenmesi sadece işsiz olanlara değil o toplumun tüm bireylerine yönelik ödenmesi gerekmektedir. Bu bireylerin çalışmalarına bağlı olmadan yapılan doğrudan ödemeler olarak düşünülmeli ve planlanmalıdır.

Bu konuda birçok karşı argümanda bulunmaktadır. Yapılan ödemelerin bireyleri atalete ve çalışma dışı kalmaya sevk edeceği, çalışmaktan uzaklaştıracağı toplumu genel olarak tembelleştireceği gibi karşıt görüşler bulunmaktadır. Oysa çalışma ile elde ettiği gelir arasındaki parasal ilişkinin mevcut piyasa düzeni içinde bağlantısının tamamen kopartılmasını öne çıkarmak gerekmektedir. Çünkü bu bağlantı bize çalışmanın karşılığı olarak ya da ödülü olarak para ile ifade edilen ücret veya benzeri bir gelir olduğu mitini zihnimize çok uzun süredir kazımıştır. Belki de sadece bu nedenle bile daha iyi yaşama ulaşmanın mutlaka daha fazla çalışmak ile birlikte olmayabileceği fikri üzerinde düşünmek gerekiyor.

Bunun ötesinde daha az çalışma fikrinin sadece belirli ve varlıklı sınıfların lüksü gibi gören bir anlayış, bizi bulduğumuz çalışma düzeni içine hapsedmektedir. Daha az çalışmanın bütün toplum içinde ve eşit dağılan bir hak olabilmesinin yöntemi benzer gelirlerle daha az çalışmak olmalıdır.

Daha az çalışmanın sadece yeni teknolojilerin bir getirisi olarak düşünmek yerine, kapitalist sistemin işe ve çalışmaya muhtaç durumda bırakmasına karşı, bireyi özgürleştirici bir argüman olarak düşünmek gerekir. Bu noktada çalışmanın azalması ve gelirin azalmasının ekonominin çarklarının dönmemesi anlamına gelememesi için insanlara sadece insan oldukları için temel gelire sahip olması ücretli kölelikten kurtulmaya, yaratıcı işlere yöneltmez mi? Bu noktada Temel Gelir'in kaynağı ne olacak sorusuna bir yazar askeri harcamaların azaltılması olmasa bile refah devleti vaatlerinden vazgeçerek herkese temel gelir bağlanabileceğini ekonomik bir mecburiyet olarak görür. (Aslantunalı, 2019: 318)

Daha az çalışma süre olarak düşünüldüğünde haftalık çalışma saatlerine bakmak gerekir. Haftalık çalışma saatlerinin çok üzerinde fiili bir çalışma saatine sahip olunan Türkiye'de ortalama haftalık çalışma saatinin normal çalışma saatinin üzerinde olduğunu biliyoruz. Sanayinin farklı sektörlerinde değişimle birlikte

---

“hak” olmasına yaslanır. Söz konusu olan ekonomik ve sosyal nitelikli bir haktır (Standing, 2007: 20). Pateman (2003)'e göre temel gelir aynı zamanda demokratik haklardan biri olarak görülmelidir. Bu nedenle temel gelire, vatandaşlık geliri de denmektedir. (Ahmet İnel, 2007: 48) temel geliri; emek ve mülkiyete tabi olmayan bir gelir hakkını temsil ettiği için, iktisadiyatın hem gerçek hem de simgesel olarak siyasal ve toplumsal alana hükmetmesinin sınırlandırılmasının ilk adımı olarak görmekte ve bu uygulamanın “vatandaşlık geliri” olarak tanımlanmasını önemli bulmaktadır.

haftalık çalışma saatinin ortalama olarak 49.3 saat olarak gerçekleşmektedir.(OECD 2016) sadece Türkiye için yasal haftalık çalışma süresinin ortalama yüzde 9'u kadar fazla çalışma gerçekleşmektedir. Bu fazla çalışmanın istihdam için yarattığı kayıplara burada girmemek gerekir.

Fazla çalışmanın zamlı saat ücreti üzerinden ödeniyor olması da çalışan için bir başka ödül haline gelmektedir. Bu ödülün bedeli ise çalışma süresinden arta kalan ve çok az yaşanan zaman olmaktadır. Her zaman bu ödüle göre belirlenen yaşam düzeyleri olmaktadır. Çalışan için alınan ücret zamlı ücret olmaktan çıkıp normal ücret haline geldiği için fazla çalışmaktan vazgeçmek düşük gelire yani daha düşük bir yaşam seviyesine inmek anlamına gelebilmektedir. Bu nedenle tercih edilmemektedir.

“Çalışmanın ortadan kalkacağı ütopyik bir geleceğe asla ulaşamayacak olsak bile ona yaklaşabileceğimiz kuşku götürmez.” diyen P. Frase daha az çalışarak aradaki farkın temel gelir ile karşılanmasının gerekliliğine vurgu yapar. (P. Frase 2018: 17) Daha iyi bir yaşam için daha az çalışmanın hayal olmaktan çıkması için kapitalist bir ekonomi düzeni içinde telafi edici bir gelir düzeyinin daha az çalışmayı karşılaması ve özendirilmesi gerekmektedir. Sadece insan olması ve o toplumun bir üyesi olması nedeni ile temel gelire sahip olmak bu noktada daha az çalışmayı sağlayıcı bir etken olabilir. Bu gelirin her vatandaş için olması gereken miktarı yani yeterlilik seviyesi ekonomik gelişme düzeyi, vergileme adaleti ve belki de siyasal konjonktüre bağlı olarak ülkelere göre ayrı olarak belirlenmelidir. Temel gelirin ise sosyal demokrat bir parti programından çıkıp toplumun önemli kesimlerince benimsenen bir program haline dönüşmesi ve yaygınlaşması çalışma düşüncesinin önündeki zorunluluğu kaldıracağı gibi yaratıcı işlerin önümüze koydukları ile temel geliri hayal ötesine taşıyabilecektir.

Bütün bunların dışında artık daha az çalışmanın insan sağlığı ve bulunduğumuz çevrenin sağlığı açısından da olumlu sonuçlar sağladığına dair araştırmaların bulunması şartı olmalıdır. (<https://t24.com.tr/haber/arastirma-8-saatten-fazla-calismanin-bir-faydasi-yok,826858>)

KAYNAKÇA:

- Applebaum, H. (1997). İş ve Boş Zaman, Çalışmak: Yorar, COGİTO YKB Yayınları.
- Arslan, A. (2018). Hesiodostan Marx'a Çalışma İdeolojisi, SAV Yayınları n0:62 İstanbul.
- Aslantunalı M. (2019). Teknopolis Akıllı Makineler Dağınmık Zihinler, İletişim, İstanbul.
- Budd.W. J., (2016) . Çalışma Düşüncesi, (çev. Fuat Man), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Buğra A. ve Keyder Ç. (der), Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Forumu. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Dufresne, J. (1999). Apres L'homme... Le cyborg, Editions Multi Monde Canada.
- Emiroğlu, K. (2019). Gündelik Hayatımızın Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Fleming, P. (2017). Çalışmanın Mitolojisi (çev: Ebru Kılıç) KÜY Yayınları, İstanbul.
- Frase, P . (2017). Dört Gelecek Kapitalizm sonrası Hayat (çev. A. Emre Pilgir) Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gorz, A. (2011). Maddesiz Bilgi, Değer, Sermaye, (çev: Işıl Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İnsel, A. (2007). İktisat Aklına Sokulan Siyasal Çomak: Vatandaşlık Geliri. İçinde: Latouche S.(2018) Kanaatkar Bolluk Toplumuna Doğru Küçülme üzerine Yanlış Yorumlar ve Tartışmalar (çev: Tahir Karakaş) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lecourt, D. (2003). Humain et Posthumaine -la technique et la vie - PUF Paris.
- Sahlins, M. (2016). Taş Devri Ekonomisi, (çev: T. Doğan-Ş. Özgün) BGST Yayını.
- Standing G. (2017). Prekarya Bildirgesi (çev: S. Çınar-S. Demiralp), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Srnicek , N.; Williams, A. (2018). Geleceği İcat Etmek (çev: A. Sabancı), Tudem Yayın Grubu , İzmir.
- Ünlü E. Ö., (2017). Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikada Dönüşüm ve Temel Gelir, Mülkiye Dergisi, 41 (2): 123-165.

